

İyi Bir Öğretimin Temel İlkeleri

● Cavit BİNBAŞIOĞLU

Öğretim, kısaca, amaçlı ve yöntemli "öğrenme sağlama" etkinliği olarak ifade edilebilir. Öğretmen ve öğrenci etkileşimi çerçevesi içinde gerçekleşir. Öğretim, insan yaşamında doğumdan ölüme kadar sürerse de bunun asıl yeri okullardır. Okullar, eğitim görevini yaparken, öğretimi bir araç olarak kullanır.

Öğretimin daha tam bir tanımı şöyle yapılabilir: Belli bir amaçla öğrenme koşul ve materyalinin plânlanmasını ve hazırlanmasını, etkinlik (derste yapılan işler) öncesi ve sonrası durumları kapsayan ve bütün bunların öğreten kimse (öğretmen) tarafından yönetimi. Öğretimi "öğretim" yapan, onun amaçlı, plânlı, düzenli ve öğreten bir kimse (öğretmen) tarafından gerçekleştirilmesidir.

Öğretim süreci çözümlendiği zaman, bunun içinde şu öğelerin bulunduğunu görürüz: (1) Öğrenci, (2) Öğretmen, (3) Konu, (4) Yöntemler, (5) Çevre. Bu öğeler olmasa öğretim de olmaz. Öğretimde, asgari olan bu öğeler yanına, "amaç", "ilgi" gibi başka öğeler de girebilir. Bu takdirde daha tam bir öğretimden söz edilebilir. Bunlar, diğer öğelerden biri üzerine de yüklenebilir. Örneğin, "öğrenci" öğesi içinde bu öğeler yer alabilir.

Sayıdığımız bu öğelerde yapılacak her değişiklik, öğretimin kalitesini etkiler. Bu nedenle, bu öğelere, öğretimin birer değişkeni gözü ile bakabiliriz. Bunlar ne derece uygun ve yetkin olursa, öğretim de o derece uygun ve yetkin,

yani "iyi bir öğretim" olur. Bu öğeleri hazırlayıp yönlendirecek olan öğretmen olduğuna göre, öğretmen, iyi bir öğretimin gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışlara sahip olmalıdır.

Bu saydıklarımızı daha somut olarak şöyle ifade edebiliriz: Öğretim, öğretmen ve öğrenci etkileşiminin tümünü kapsadığına göre, öğretimde seçilen amaç, öğrencinin gerçekleştirebileceği, onun bedensel ve ruhsal durumuna uygun bir amaç olmalıdır. Bu, konunun özelliği ile de ilgilidir. Öğretmen, bunun hem bilgisini bilmeli, hem de bunun için gerekli olan yöntemleri başarıyla uygulayabilecek bir yeterlikte olmalıdır. Çevre ise, hem öğrenciyi güdüleyici, yani öğrenmeye yöneltici; hem de sağlam yaşantı kazandırıcı bir nitelikte olmalıdır. Bu ise, her şeyden önce, eğitim psikolojisi adı verilen, uygulamaya yönelik bilim dalına olan ihtiyacı belirtir.

İyi bir öğretimin esası, o öğretimin, her şeyden önce, öğrenme ilkelerine uygun olmasını gerektirir. Bu da işin yöntem yönüdür. Diğerleri bununla birlikte, yahut bunun ardından gelir.

Öğretimin gerçekleşmesini sağlayacak en önemli öğrenme ilkeleri, ilk kez Thorndike tarafından ortaya konmuştur, diyebiliriz. O, öğrenme için dört öğrenme ilkesi ortaya koymuştur:

1. Güdüleme (Motivation),
2. Sınama-Yanılma,
3. Etki (Pekiştirme),
4. Alıştırma.

Thorndike'in bu ilkeleri üzerinde sonradan çok araştırma yapılmıştır. Sonuçta, bu ilkelerin esasları doğru olmakla birlikte, her birine ufak tefek değişikliklerle yaklaşılabileceği anlaşılmıştır. Örneğin, güdüleme, öğrenen kişinin konuyu öğrenmeye karşı bilgi ve ihtiyaç duyması, bunu içten istemesi işidir. Bu ilkeyi böylece, yalnızca fizyolojik yönüyle değil, psikolojik ve toplumsal yönüyle de algılamamız gerekir. Yine bu ilkenin bir de "olgunlaşma" ve "hazırlık" yönü vardır. Böyle bir yönü olmayınca güdülenme gereği gibi gerçekleşmediği gibi, öğrenmenin diğer ilkeleri de gerçekleşmez. Bu ise, öğretimin etkisiz kalması demektir.

Sınama-yanılma ilkesi, öğrenmenin en temelli ilkesi sayılır. Öğrenmede tabii öğretimde de, asıl çabayı gösterecek olan öğrencinin kendisidir. O, öğrenme konusuna karşı bir "öğrenme davranışı" içine girmelidir. Bu, bedensel olabileceği gibi, zihinsel de olur. Bedensel olanda, öğrenen kişi çeşitli bedensel tepkilerde bulunacaktır. Bu, bir öğrenme davranışı ile ilgili "çeşitli hareket yapmak" demektir. Kayak öğrenmeye çalışan bir kimsenin yaptığı hareketler gibi. Önce başarısız hareketler, sonra gittikçe, daha başarılı hareketler ve nihayet, doğru davranışlarla kayak kaymayı öğrenme. Aynı şeyler zihinsel davranışlarla ilgili öğrenmelerde de vardır. Bu, anlatılan ya da açıklanan konuya karşı zihinsel olarak şu ya da bu şekilde içten sorular sormak ve bunlara mantıki cevaplar bulmakla mümkün olur.

Doğal öğrenmelerde "sınama-yanılma" davranışı uzun zaman alabilir. Öğretim bir yapay öğrenmedir. Bunda, kısa sürede sonuç olmak söz konusudur. Bunun için, sınama-yanılma davranışını azaltacak iki yol bulunmuştur. Bunun biri "direktiften yararlanmak"tır. Diğeri de "taklit" yahut modellikten yararlanmaktır. Öğrencinin belli bir yönergeye göre "deney" etkinliğinde bu-

lunması birincisine, yazı yazarken açıklamalarla birlikte öğrenciye "örneklik yapmak" ikincisine örnektir. Çocuğun kendisine verilecek bir çalışma yönergesine göre, kaynaklara başvurması ve sonucu bir rapor haline getirmesi de birincisine bir örnektir. Bu esasa dayanan Dalton Plân adı verilen bir öğretim sistemi de vardır. Programlanmış öğrenmede de bu ilke vardır. Bütün bunlar, öğrenen kimsenin, öğrenme sırasında dış dünyadan etkilenmesine ve bu dünyaya tepki yapmasına yönelik bir çalışmadır. Öğrenci dış dünya ile kendi iç dünyası arasında kalıcı bağlar kurduğu zaman, davranışını değiştirmiş ve dolayısıyla o konuyu öğrenmiş olacaktır. Önemli olan bu bağı iyi kurmaktır. Bu da üçüncü bir ilkeyi gerektirir. Buna, "Etki," yahut "Pekiştirme" ilkesi denir.

Etki, yahut pekiştirme ilkesi: Bu ilke, söz konusu bağı, zayıflaması, yahut kuvvetlenmesiyle ilgilidir. Öğrenci, öğrenirken doğru davranış yaptığı zaman, öğretmeninden sözle ya da hareketle kabul edici bir tepki alıyorsa, öğrencide o davranış kuvvetlenir. Bunun zıddına bir hareket yaptığı zaman, o davranış zayıflar. Birincisinde "öğrenme" olur, ikincisinde olmaz. Bu da öğretimde öğretmen ögesinin önemini ve değerini ortaya kor. Bunu, öğretimde "öğretmenin kişiliği" sağlar. Öğretimde, bu sebepten, öğretmenin bilgisi yanında, onun kişiliği önemli bir rol oynar. Bu durum, aynı zamanda eğitimde ödül ve cezanın yerini gündeme getirmiştir.

Alıştırma ilkesi: Bu, öğrenme psikolojisinde öğrenilen konunun kalıcılığını sağlayan bir ilkedir. Bu öğrenilen konunun tekrarı ile ilgili bir ilkedir. Fakat, bu, düşüncesizce, bilgisizce yapılan bir tekrar değildir. Düşünerek, bilinçlice, anlamlı olarak yapılan bir tekrardır. Başka bir şartı da arka arkaya değil, aralıklı olarak yapılan bir tekrardır.

Öğretim süreci, öğrenme süreci çer-

çevesinde ortaya çıkan bir süreç ol-
duğundan, bu ilkeler, aynı zamanda iyi
bir öğretim için de birer ilkedir.

Bunu böylece belirledikten sonra, iyi
bir öğretimin ilkelerini bunlarla birlik-
te, öğretimin öğelerinden çıkarabiliriz:

1. Öğretim bir amaçla başlar ve bu amaçların kontrol edilmesiyle biter.

Öğretimde seçilecek amaçlar, gü-
dülenmenin bir sonucu olduğu gibi, bu
amaçlar da güdülenmeye yardım eder.
İlk düşünülecek şey, bu amaçların ko-
nuya ve öğrencinin o andaki mevcut
özelliklerine uygun olmasıdır. Amaçlar,
bilgi, duygusal davranışlar ve devimsel
(beceri) düzeyinde olabilir. (Bakılabilir:
Binbaşıoğlu, Cavit. Genel Öğretim Bilgi-
si, Binbaşıoğlu Yayınevi, 1988, s. 183-
184)

2. Konuya ve çocuğa uygun bir ya- da birkaç öğretim yöntemi seçil- melidir. Öğretimde tek bir yöntem yok- tur. Her konuya ve her çocuğa uygun ge- lecek yöntemler vardır. Bu nedenle, sırasında sözlü, sırasında yazılı (direk- tife dayalı), gözlem, deney, gösteri, küme çalışması, tartışma gibi yöntemler kul- lanılabilir. Hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, öğretmen tarafından konu önce çözümlenmeli, her biri ayrı ayrı öğrenciye sunulmalı, sonra öğrenci tarafından bunun bir birleşiminin (sen- tezinin) yapılmasına önem verilmelidir. Böyle bir birleşime ulaşılmadıkça konu öğrenilmiş sayılmaz.

Yine, öğretimde hangi yöntem kulla-
nılırsa kullanılsın, öğretmenin uyması
gereken birkaç ilke daha vardır. Bunlar
da "öğretim ilkeleri" denir. Bunlar
şunlardır:

Bilinenden bilinmeyene: Bu, ço-
cuğun eski bilgi ve yaşantılarından ha-
reket etmek demektir. 10 kavramı ka-
zandırılmadan 20 kavramının ka-
zandırılmaması gibi.

Yalından karmaşığa: Öğrenilmesi
güç olan konuları öğretirken öğrenile-
bilecek yalın şeylerden örnekler vermek

yoluyla yapılan bir öğretim ilkesidir. Bu,
öğretimde bazı benzetmelerden yarar-
lanmayı gerektirir. Buna, "kolaydan
zora" ilkesi de denir.

Yakından uzağa : Çocuğun en iyi
bildiği yer çevresidir. Sorunları da
çevresiyle ilgilidir. Öğretimde bir örnek
vermek gerektiği zaman, bu nedenle,
çevresindeki nesne ve olaylara başvuru-
mak zoru vardır. Çünkü, bu yolla ona
açıklamak istediğimiz şeyi daha kolay
öğretebiliriz.

Ayanilik ilkesi : Buna, aynılık ilkesi
de denir. Bu ilkeye göre, mümkünse,
öğrettiğimiz konu ile ilgili nesnenin,
yoksa onun şeklinin öğrenciye gösteril-
mesi gerekir. Çocuk, küçük olduğu oran-
da buna daha çok ihtiyaç var.

Bundan başka, "güncellik," "çevreye
görelilik" gibi başka öğretim ilkeleri de
vardır. Burada da, çocuğun etkisi al-
tında bulunduğu olgu ve olayların öğre-
timde yer alması söz konusudur. Çocuk,
bu durumda daha iyi öğrenir. Tabi, diğer
şartlar eşit olduğu takdirde.

Bütün bu ilkelerde asıl amaç, öğretim
sırasında "öğrenci"nin öğretim sürecine
katılmasını sağlamaktır. Bu, ne kadar
başarı ile yapılabilirse, yine diğer şart-
lar eşit olduğu takdirde, öğretim o kadar
etkili olur. Bunu sağlamak için öğret-
menin sorusu, öğrencilerin soruları
aşırı kaçmamak ve plânı aksatmamak
şartı ile tartışmaya açılmalıdır. Bu
sırada, öğrencilerin uygun cevapları,
öğretmen tarafından söz ya da dav-
ranışla uygun şekilde belirtilmelidir.
Bu, öğrenme ilkelerinden "pekiştirme"
ilkesini karşılar. Yine bu sırada, öğret-
men, öğrencilerin kendi kendilerine
"doğru" sonuca varmalarına rehberlik
etmelidir. Öğretim süreci, bir anlamda,
"rehberlik yapma" süreci demektir. Ye-
rinde bir açıklama, yerinde bir hareket,
öğrencilerin doğru olan tepkilerini or-
taya koymaya yardım eder. Bütün bun-
ların hepsi, öğrenme psikolojisinde yer
alan "sınama ve yanılma" davranışının
ustalıkla kullanılmasına yönelik bir

davranıştır. Öğrenmenin olduğu gibi, öğretimin de esası, bu davranışlarla gerçekleşir. Zekâsı yüksek, ruhsal dengesi yerinde olanlar, bu evrede öğrenme konularını daha kolay ve çabuk öğrenirler.

Bu işlemler yapılırken, öğrencinin zihin düzeyinin üzerine çıkmamak gerekir. Bu sorun, özellikle ilk ve orta derecedeki okulların öğrencileri içindir. Lise düzeyine gelince, hele bunların son sınıflarında, öğrenci zihin düzeyinin sonuna geldiği için, bunlarda, bu bakımdan pek sorun çıkmaz. Bu olgunluğa çocuk 16 yaş civarında varır. Bundan sonra zekânın gelişmesi, az da olsa, ömür boyu devam eder. Bu nedenle, bu yaştan önceki öğrencilerle yapacağımız öğretimlerde, "Çocuk, bu konuyu anlayabilir mi?" sorusunu daha çok sormamız gerekir. Öğretimde öğretmen-öğrenci etkileşiminin olabilmesi için, buna gerek vardır. Bu da kullanılan sözcüklerin öğrencinin anlayabileceği sözcükler olmasını gerektirir. Aynı şey, okunan kitaplardaki sözcükler için de geçerlidir. Bunun için öğrencinin yaşatısına girmeyen "kültür", "uygarlık", "ilk hayat izleri", "hayat nasıl-başladı" gibi sözcük ve anlatımlar, ilkokul ve hatta ortaokul öğrencisi için soyut kavramlardır. Bunların öğretiminde çok dikkatli olmalıdır. Aksi halde, çocuğun kavrayamayacağı bu kavramları öğretmeye çalışmakla, çok yorulacağımız gibi, sonuçta çocuk yine öğrenemeyince, çocuğun değerlendirilmesinde hataya düşmüş olabiliriz.

Öğretim sırasında en çok kavramlar, ilkeler, öğretilir ve problemler çözülür. Bunların da psikolojik araştırmalarla ortaya konmuş esasları vardır. Öğretmenin bu esaslara da sahip olması gerekir. Bu da Eğitim Psikolojisi dersinin görevidir.

Alıştırma :

Öğrenme psikolojisinin ortaya koyduğuna göre, öğrenilen konunun kalıcılığını sağlamak için, alıştırma yap-

mak gerekir. Aksi takdirde, öğrenilen şeyler bir süre sonra unutulmaya başlar. Bunun derecesi, öğrenilen konuya, öğrencinin yaşına ve öğretim sırasında kullanılan yöntemle göre değişir. Bazı konularda tam unutma yoktur. Özellikle, beceri konularının öğrenilmelerinde "unutuldu" sanılan şeyler, bir süre sonra, kısa bir tekrardan sonra yeniden ortaya çıkar. Buna "canlanma" denir. Unutmayı azaltmak için öğretimde aralıklı olarak tekrar yapmak gerekir. Bu tekrar da, mihaniki, yani bilinçsiz ve düşüncesizce değil, bilinçli ve düşüncelice yapılmalıdır.

Alıştırmalar da çeşit çeşit olur. Bazı alıştırmalar basittir. Bunlara alıştırma (talim, drill) denir. Bunlar, nispeten mihaniki bir şekilde yapılır. Bir şeyi parçalarına ayırıp sonra bunları yerli yerine koymak gibi. Bu, beceri öğrenmelerinde sık görülür. Bunun benzeri, yazılı ve konuşma tipindeki alıştırmalarda da görülür. İngilizce olarak "Kitap masanın üstünde" ya da "Kitap masanın altında" derken "üstünde ve "altında" sözcüklerinin yerlerinin değiştirilmesi, buna bir örnektir. Matematikte bir problem çözmek, yahut bir işlemi yapmak gibi alıştırmalar daha karmaşıktır. Bu konu üzerinde tartışma yapmak da bir tür alıştırmadır. Bu suretle konunun kalıcılığı sağlanmış olur.

Burada açıkladığımız ilkeler, iyi bir ders kitabı için geçerlidir.

Bu ilkelerin hepsi, öğretim sürecinin, onun öğelerinden biri olan yöntemle ve biraz da öğretmene dönük yönüdür. Öğrenciler ise, birbirinden farklı bir yapı ve kişiliğe sahiptir. Öğretimde bunların da göz önünde bulundurulmaları gerekir. Bu da ayrı bir konudur.

Değerlendirme :

Öğretimin son evresi "değerlendirme" adını taşır. Bu bir denetim işidir. Öğretim plânında yer alan amaçlara ulaşıp ulaşılmadığını anlamak için yapılır. Sözlü, yazılı ve yeni problemler çözmeye yönelik çeşitleri vardır.